

PÉTER LÁSZLÓ

Pontos vers az alkonyatról

Tolnai Gábor azt állította, hogy e vers élményi háttere a Radnóti-val közös Bokor utcai lakásuk ablakából nyíló látványuk a Tiszára. „Kicsiny padlásszobám ablakából, ahonnan messze lehetett kitekinteni, hányszor bámultuk, bal felé nézve, a böcklini égővörös ragyogásban lemenő – ahogy ő írja, a bujdosó napot.” Évekkel ezelőtt voltam ebben a padlásszobában magam is, de a versben megörökült táj képe nem azonos az onnan láthatóval. A hajdani vasúti töltés ugyanis eltakarja még azt a csekély árteret is, amely itt egyáltalán még van. Ezt onnan nem láthatni:

*Kilenc perccel nyolc óra múlt,
kigyúlt a víz alatt a tűz,
és sűrűbb lett a parti fűz,
hogy az árnyék közészorúlt.*

*Az este jó, s a Tisza csak
locsog a nagy tutajjal itt,
mert úszni véle rest, s akít
figyelget: a bujdosó nap*

*Búvik magas füvek között,
pihen a lejtős földeken,
majd szerteszáll, és hirtelen
sötétebb lesz az út fölött.*

Először a Népszava 1935. március 10-i számában jelent meg, majd az *Újhold* (Szeged, 1935) című kötetben. De a kéziraton keltezés bizonyítja a születés csaknem napnyi pontosságú idejét: 1934. szeptember. Ekkor azonban Radnóti már nem a Bokor utcában lakott, hanem a Horthy Miklós (ma Dózsa György) u. 22. sz. ház második emeletén. Innen végképp nem láthatta a versbeli látképet. Nem kétlem, hogy onnan is láttak élményt nyújtó tiszai naplementét, de ebben a versben nem ezeknek az emléke rejlik.

A másik kortárs és barát, Baróti Dezső, Juhász Gyulának *Magyar táj magyar ecsettel* című versével vetette össze, anélkül, hogy közvetlen hatást tételezett volna föl köztük. „Radnóti egyik legszebb szegedi verse ez, amelyet nemcsak azért érdemes a Tisza vidéki alkonyatok költőjének, Juhász Gyul[ának] hasonló témájú versével összevetnünk, mert az összehasonlítás során alkotómódszerükről és stílusukról is hasznos megfigyeléseket tehetünk.” De azért is, folytatta, mert a fiatal Radnótit a tiszai, közelebbről a szegedi táj

költői közé sorolhatjuk. Föl is sorolta, melyekre gondolt: *Tápé, öreg este; Tétre leső dal; Zaj, estefelé; Táj, estefelé; Táj, változással.*

Magam még tovább mentem. Ahogy Juhász Gyula költészetében csaknem tucatnyi versből magától összeálló *ciklust* mutattam ki (vagy be), úgy Radnóti lírájában is fölfedeztem – ha jóval kevesebb versből is – bizonyos *tápai ciklust*. A költő legújabb és legalaposabb monográfiája, Ferencz Győző is észrevette, hogy a *Zaj, estefelé*, a *Péntek éji groteszk ugyanúgy a falu képét jeleníti meg, mint a Tápé, öreg este*. Sőt: a *Keseredő*, a *Kedvetlen férfiak verse*, az *Elégia vagy szentkép, szövegetlen szintén a falu, gyanúm szerint e falu, azaz Tápé életképszerű jeleneteit rögzíti*. Radnótinak is van tehát szándéktalanul sorjázó *tápai ciklusa*. Első darabja a még Szegedre érkezése után kevéssel, 1930. december 6-án születtett *Tápé, öreg este*; az utolsó pedig az 1934 szeptemberében írt *Pontos vers az alkonyatról*.

Baróti 1977-ben visszavonta – egyébként kitűnő – ifjúkori Juhász-tanulmányának (1933) minősítését: utóbb már a *Magyar táj, magyar ecsettel* című verset nem ítélte a lírai impresszionizmus iskolapéldájának, mert sokkal fontosabbnak vélte a vers tájábrázolásának realiztikus elemeit. Radnótiét is ilyennek tartotta. Magam a *Tápé, öreg este* költői megoldásaiban még sok modoros, modernkedő vonást látok, a *Pontos vers az alkonyatról* viszont szerintem is e *lírai realizmus* kiváló, hibátlan megvalósulása. (Remélem, ezt a jelzős kifejezést a „szocialista realizmus” sematikus fölfogása nem kompromittálta.)

„Az első három strófában – idézem tovább Barótit – a természet egyes [értsd: bizonyos] elemeinek emberi tulajdonságokkal való felruházása sem annyira feltűnő, mint korábbi verseiben, talán ezért, hogy még jobban kiugrathassa a negyedik strófa erősen átantropomorfizált s ezáltal hangsúlyozottan az emberi társadalomra, sőt egyenesen a társadalmi harcokra utaló táj képének a pusztá ábrázoláson túlmutató jelentését.” S valóban: nem hallgathatom el, hogy 1930 és 1934 közt Radnótira – éppen Szegeden – nagyban hatott a munkásmozgalom, mégpedig mind a legális, a szociáldemokrata, mind az illegális, a kommunista is. A *Tápé, öreg este* és a *Pontos vers az alkonyatról* jelentős szemléleti és ábrázolásbeli különbségének ez egyik magyarázata. Ferencz Győző is úgy minősíti az utóbit, mint amelynek hangja, nyelve, látásmódja, képisége már az érett versek felé mutat.

Amit Baróti a lírai realizmus testet öltéseként mutat be, azt Ferencz Győző a tárgyszerű ábrázolás eredményeként, tehát a költői fejlődés új állomásaként méltat az *Újhold* több versében, így ebben is. Mindjárt az első versszakok természeti képeiben, „ahol tehát a megfigyelt jelenséghez nem rendelődik külső értelmezési tartomány, nem más közlendő helyett áll, hanem önmaga tárgyi mivoltában jelenik meg, hogy a minél pontosabb nyelvi újratereztés során verssé váljon”. A vers címében a *pontos* jelző azt mutatja, hogy a maga módján Radnóti is tudatában volt ennek.

Lássuk ezután a Baróti szembeállította negyedik és a vele azonos hangütésű ötödik versszakot:

*Híven tüntet két pipacs, nem
bánja, hogy őket látni még,
de büntet is rögtön az ég:
szuronyos szellővel üzen;*

*s mosolyg a szálldosó sötét,
hogy nem törik, csak hajlik a
virág, s könnyedén aligha
hagyhatja el piros hitét.*

A természeti képeknek társadalmi szimbolikája Radnótinak már korábbi költészetében is hangsúlyos: *A fák vörös virágokat láznak* (Tavaszi vers, 1930). A *pipacs* jelképességét ez idő tájt több versében is kiaknázza (*Szerelmes vers november végén*, 1931; *Zápor után*, 1934); leghangsúlyosabban és legközérthetőbben ebben: *Pipacspirossal zendüljön a világ!* (*Pipacs*, 1933). A *szuronyos* jelző a mai versolvasó számára bizonyára csak általában a militarizmust idézi föl; nekünk, akik már akkor is éltünk, és számomra, akinek az édesapja csendőr tiszthelyettes (azaz altiszt) volt, 1933–35 közt a Szeged melletti másik falunak, Szóregnek őrsparancsnoka, közelebről és pontosabban meghatározott, egyértelmű utalást jelent. Megértéséhez tudni kell, hogy egyrészt csendőrök csak falun voltak; városban, tehát Szegeden csak városi és állami rendőrök szolgáltak. Az akkor önálló községben, Tápén volt csendőrőrs; ők járőröztek, mindig kettesével, föltűzött szuronyokkal, kakastollas kalapban. Látványuk bosszantotta Radnótit; a Horthy-rendszer szimbólumát látta bennük:

*Napjaim tetején ülök, onnan
lóg le a lábom, hajamon
hófelhő kalapoz, és szavaim
messze, kakastollak közt
port verve menetelnek!*

Férfinapló (1931)

*két csendőr, kiket árnyékuk kísért,
jött a szántáson tollasan által.*

Táj, változással (1933)

A másik fegyveres testület tagjainak, a börtönőröknek jelzője, mivel ők nem föltűzött szuronyos puskával jártak, csak *puskás fegyőr* (*Személy harmadik*, 1932).

Ferencz Győző a negyedik szakasz kapcsán szól a vers formai jellegzetességeiről. „A rövidsoros formát nagyvonalúan kezeli. Ha akadnak még sorok, melyekben az intonálás bizonytalan, a vers összehatását nem rontják le.” „Radnóti itt már szinte tobzódik aprólékos megfigyelések leírásában. Hang, látásmód, technika már tökéletes egységben van...” 1934 őszére kialakította saját formanyelvét. Bori Imre pedig ennek kapcsán hívta föl a figyelmet a Radnóti lírájában elszaporodó rímes verselés növekvő szerepére. „A szokványos rímelésbe egy-egy futam erejéig költői finomságokat is bele tud lopni” – írta, és bizonyosságul a harmadik versszakot (*között~fölött; földeken~hirtelen*) idézte. „Ez a páros rímbe áthajló kapcsoló rím hozza vizuális képét a domboldalon elnyújtózó árnyéknak, jobban, mint amit szó szerint a vers mond.”

Megint Barótit idézem: „Az egész verset lezáró ötödik strófa ezután ismét objektív tájfestés, de ezt most már zárójelbe teszi, s ezzel azt a benyomást kelti, hogy az előző strófa

emberi vallomásának elmondása után már nem nagyon érdekli, ami az egyébként is estébe feketedő természetben történik...”

*(Így öregszik az alkonyat,
estének is mondhatni már,
feketén pillant a Tiszán,
s beleheli a partokat.)*

IRODALOM

BORI Imre: Radnóti Miklós költészete. Újvidék, 1965.

BARÓTI Dezső: Kortárs útlevelére. Bp., 1977.

POMOGÁTS Béla: Radnóti Miklós. Bp., 1977.

FERENCZ Győző: Radnóti Miklós élete és költészete. Bp., 2005.

PÉTER László: Tápé, öreg este. Forrás, 2009. május.

